

МАСОНСЬКА ДОБРОЧИННІСТЬ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У статті здійснено спробу розглянути масонську добродійність, визначити її масштаби, вклад у загальну добродійність та вплив на формування соціальної політики Російської імперії.

Ключові слова: добродійність, благодійна діяльність, пожертвування, масони, ложа, благодійники, філантропія.

В статті здійснено спробу розглянути масонську добродійність, визначити її масштаби, вклад у загальну добродійність та вплив на формування соціальної політики Російської імперії.

Ключевые слова: добродійність, благотворительная деятельность, пожертвования, масоны, ложа, благотворители, филантропия.

This article attempts to examine the Masonic charity, determine its extent, contribute to the overall welfare and impact on the social policy of the Russian Empire.

Key words: charity, donations, Masons, Lodge, benefactors, philanthropy.

Постановка проблеми. Питання, розглянуті в статті, знаходяться на стику історії та соціології. У сучасному світі велике значення надається добродійності, як одному з фактів розвитку суспільства, вона має великий потенціал для вирішення ряду соціальних проблем. Історію добродійності розглядають в контексті формування соціальної політики. Добродійність створила економічні і духовні умови для боротьби з бідністю, яка вела до фізичного виродження населення.

Одним з найбільш цікавих і найменш досліджених аспектів добродійності є масонська добродійність. Вона отримала значний розвиток у Великобританії та США. Сьогодні ложі фінансують школи, університети, лікарні, медичні дослідницькі центри, створюють благодійні фонди, граючи важливу роль в громадському житті своїх країн. У США масонські благодійні організації витрачають на ці цілі близько півмільярда доларів на рік [10].

На території колишнього Радянського Союзу масонська добродійність не має таких масштабів, оскільки діяльність лож тут тільки відроджується. Проте тема добродійності в цілому особливо актуальна, оскільки триває масове зубожіння населення, існує глибокий розрив між бідними та багатими, слабшає система соціальної захисту. Усе це створює умови для поступового відродження і розвитку добродійності, звідси і підвищений інтерес дослідників до її історії. Вивчення історії добродійності припускає аналіз соціальних, культурних, політичних та економічних явищ, які показують різні грані феномену філантропії.

Метою статті є вивчення історії масонської добродійності в Російській імперії, обґрунтування її значення та внеску у різні сфери суспільного життя досліджуваного періоду.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення зазначеної теми почалося на рубежі XIX - XX віків. У дореволюційний період це питання досліджували Г.Вернадський, Т.Бакуніна і Т.Соколовська, А.Піпін. Довгий час після революції історія добродійності втім, як і історія масонства в Росії практично не досліджувались. У радянський період питання добродійності та масонства розглядалися побічно, тільки як частина діяльності історичних осіб (меценатів) і цілісну картину не відображали. З розпадом Радянського Союзу ця тема почала відроджуватися. Американська дослідниця Адель Ліндермаєр назвала історію російської добродійності "затонулим континентом". На сьогодні вже дуже багато зроблено для дослідження цього континенту, проте, роботи по цій проблематиці, в основному розглядають становлення добродійності, етапи її розвитку, аналізують різноманітні форми, особливості діяльності меценатів і підприємців, державних і громадських благодійних організацій.

Незважаючи на досить ґрунтовну вивченість теми, залишилося ще багато маловивчених аспектів так, званих "білих плям". До них належить і масонська добродійність. Варто відмітити роботи таких дослідників масонства, як О.Платонов, В.Брачов, А.Серков, О.Соловійов, В.Кучурін, В.Сахаров, В.Новіков, В.Острецов. Питання "братської" добродійності у тій чи іншій мірі вивчали практично усі дослідники масонства. На жаль, досі дослідження благодійної діяльності російських вільних мулярів обмежується суперечливими думками і суб'єктивними оцінками.

Вклад основного матеріалу. В Москві і Санкт-Петербурзі, діяло безліч лож англійської, шведської, французької і німецької систем. Незалежна від уряду велика і різноманітна громадська діяльність масонів полягала у виданні журналів, книг, відкритті шкіл, здійсненні викладацької діяльності, участі у багатьох громадських організаціях і установах. Милосердя та добродійність було одним з головних напрямів діяльності масонського братерства упродовж декількох століть.

Термін "добročинність" пішов від слів "добро чинити" – надання допомоги тим, хто цього потребує, її основною рисою є вільний і невимушений вибір виду, часу і місця, а також змісту допомоги. Загальна концепція масонської добродійності була сформульованою в статутах вільних мулярів, вона була добровільною, безкорисливою і анонімною. Статут масонів свідчить, що "всякий муляр, якого б сповідання християнського, якої б країни або стану не був, є твій брат, і має право на твою допомогу" [2, с.198]. Масони в добročинності цінували не стільки матеріальну допомогу, скільки "той доброзичливий стан розуму, який робить наповненим доброю волею і пристрасною повагою до інших". За допомогою добročинності масони прагнули самоствердитися, заслужити довіру суспільства і, що особливо важливо, догодити Богові і здобути Його благословення. Масонська добročинність полягала, передусім, у взаємній матеріальній підтримці братами один одного. За межі ордену вона виходила рідко і обмежувалася, як правило, так званими "кухлевими зборами" на користь жебраків. Великі проекти масонської добročинності поза масонськими ложами украй рідкісні. [1]. У ложах існували щорічні збори в розмірі від 3 до 8 рублів, на благодійні цілі. Іноді на ці потреби спрямовувалися засоби від підприємницької (діяльності книговидавця) або доходи, отримані від реалізації друкованих видань. Для збору коштів на потреби добročинності в масонських ложах створювалися спеціальні похоронні каси, і каси взаємодопомоги організовувалися збори на користь жебраків. Скарбником або збирачем милостині велися прибутково-видаткові книги, в які заносилися усі відомості про приходи і витрати ложі, а особливо витрати на благодійні потреби. Однією з таких книг, що збереглися, є прибутково-видаткова книга Санкт-Петербурзької ложі Вмираючого сфінкса [3, с.107]. Благодійні засоби витрачались щомісячно, без чіткого графіка. Все залежало від матеріального становища ложі. Практикувалися роздачі до свят (Пасха, День Св. Іоанна та ін.) Гроші видавалися в основному безпосередньо лише в окремих випадках через посередників. Благодіяти рекомендувалося тим, що істинно потребують і гідні допомоги, тому масони намагалися уникати "нерозбірливої милостині" і ретельно обстежували становище тих, хто потребує допомоги [3, с.107].

Допомогу надавали в різних сферах, як приватним особам, так і установам. В першу чергу серед одержувачів були різні категорії бідного населення, а так само військові, зубожілі благородні і іноземці, дуже часто допомога надавалася жінкам і дівчатам. Багато лож мали власних пенсіонерів, яким видавалися щомісячні пенсії.

Значна частина грошей йшла у в'язниці і фортеці, у тому числі і на викуп ув'язнених за борги. В основному благодійна допомога надавалася унаслідок бідності, хвороби, інвалідності, багатодітності, сирітства, старості, хоча сума пожертвувань була невеликою. Переважали суми від 1 до 5 рублів, рідше зустрічалися суми від 10 до 20 рублів, а ще рідше – суми від 25 рублів і вище. Суми варіювалися від 50 копійок до 80 рублів [3, с.111]. Така допомога не могла вирішити усіх матеріальних проблем тих, хто потребують, але однозначно була потрібною і суспільно необхідною.

Попри те, що в науковій літературі існує думка про те, що "добродійність масонів виливалася, передусім, на братів, а потім переходило і на осіб, що не належали до складу ордену" [2, с.265, 6, с.190]. Судячи з прибутково-видаткової книги ложі Вмираючий сфінкс, одного разу грошову допомогу отримав, адепт іншої ложі [3, с.109]. Це частково підтверджується "Загальними законами. Вільних мулярів".

Особливо активними благодійниками серед петербурзьких масонів були М.Вієльгорський, О.Козодавлев, А.Лабзін, С.Ланскої, Ф.Прянішніков. Вони не лише здійснювали власні благодійні проекти, але також грали помітну роль в діяльності різних громадських благодійних установ і державних філантропічних підприємств, зокрема, були активними членами Імператорського Людинолюбного суспільства, Суспільства відвідування бідних, Суспільства, що опікується в'язницями та ін. Крім цього, братерство благодіяло і засланим, декабристи не стали виключенням. Член ложі "Обраний Михайло", Корсаків передав на станції Тихвинській суму в 600 рублів А.Бестужеву (Марлинському) і И.Муравйову-Апостолові на подорожні витрати. Найбільш яскравою була діяльність Іркутської Контової ложі, члени якої всіляко намагалися полегшити долю декабристів [7, с.258].

Із масонством пов'язують також виникнення Санкт-Петербурзького на смертні випадки суспільства (Суспільства страхування життя), заснованого Я.Х.Гротом [4].

Згадані вище великі масонські благодійні проекти в основному пов'язані діяльністю московських масонів-розенкрейцерів або "мартиністів": Н.Новікова, С.Гамалеї, Г.Походяшина та ін. [6, с.190, 5, с.11, 9]. До них відноситься створення московськими масонами соціально необхідних об'єктів таких, як лікарні для бідних, богадільні, школи і училища. У журналі "Уранішне світло"(1777), що видавався московськими масонами, було оголошено, що усі засоби від реалізації

журналу підуть на відкриття училища для бідних, яке дійсно було відкрито впродовж року. У 1778 році було відкрито Александрівське училище на честь улюбленого онука імператриці. У 1782 році була відкрита Вчительська і Перекладацька (філологічна) семінарії, усі студенти отримували стипендії [5, с.11]. В учбові заклади безкоштовно розсилалися видавані Друкарським суспільством книги [4, с.11]. Проте ці учбові заклади були практично відразу прикриті урядом. Масони надавали фінансову допомогу бідним студентам Московського університету [8, с.89, 5 с.11].

Новіковський гурток завів в Москві в Гендриковском будинку і аптеку, яка була повна ліками. Для її організації масони запросили з-за кордону відомого фармацевта Френкеля. Провізорами в ній були Биндгейм, Кубі, Линрод, Берг і Эйнбродт. Після того, як масонство було заборонене, кожен з них відкрив свою власну справу, власну аптеку. Так було закладено міцну основу розвитку аптечної справи у Москві [1, 8, с.89].

Усі ці проекти були здійснені на масонські пожертвування. Ідея широкого залучення для потреб ордену так званих "спонсорських грошей" багатих і відданих масонським ідеалам братів, ймовірно, належала И.Шварцу. Одним з найщедріших фінансистів казни ордену був П.Татищев, за що "брати-масони" звали його в Пріори VIII провінції ордену" [1, 9]. Варто відмітити Г.Походяшина, що дуже серйозно сприйняв релігійно-моральні проповіді розенкрейцерів про допомогу ближнім і не жалів грошей (до півмільйона рублів) на масонські благодійні заходи. Найбільш великою з них є роздача Н.Новіковим хліба, під час голоду 1787 року нужденним селянам, коли чверть іржі в Москві коштувала 20 рублів. Ця акція тривала з літа 1787 до весни наступного 1788 року і охопила район у більш ніж 100 казенних і поміщицьких поселень. Н.Новіков організував громадський фонд, в який надходили повернені селянами хліб або гроші, з якого передбачалося продовження допомоги таким голодуючим [1, 8, с.89].

Після заборони діяльності масонських лож рескриптом Александра I більшість лож було розпущено, почалося знищення знаків, майно лож розпродавалося, а виручені гроші передавалися на потреби доброчинності. Наприклад, у Мінській губернії все майно і грошові кошти лож були передані Маріїнському шпиталю [7, с.247].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. На основі прибутково-видаткової книги ложі Вмираючого сфінкса можна припустити, що благодійна діяльність інших лож здійснювалася так само. Говорячи сучасною мовою, масонське спонсорство в цей період велося інтенсивно і мало позитивний вплив на розвиток суспільства і російської доброчинності в цілому. Допомога надавалась в різних сферах, її отримували як приватні особи, так і установи, хоча великі проекти були не численними, вони були суспільно важливими і необхідними. На думку автора статті, тема масонської добродійності потребує глибшого і всебічного розгляду.

Подальші дослідження автора будуть присвячені питанням зв'язку масонської доброчинності в Російській імперії з сучасною доброчинністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брачев В.С. Масоны в России: от Петра I до наших дней. [Электронный ресурс] / В.С.Брачев - Режим доступа: http://svitk.ru/004_book_book/5b/1286_brahev-masoni.php
2. Вернадский Г.В. Русское масонство в царствование Екатерины II // Под ред. М.В.Резина и А.И.Серкова. – 2-е изд., испр. и расшир. – СПб.: Искусство России, 1999. – 567с.
3. Кучурин В.В. Благотворительная деятельность масонской ложи Умирающего сфинкса: по материалам приходно-расходной книги ложи // Уроки истории – уроки историка. Сборник статей к 80-летию Ю.Д.Марголиса (1930-1996) / Сост. Т.Н.Жуковская. – СПб.: Нестор-История. – 2012. – 456 с.
4. Кучурин В.В. Масоны и масонская благотворительность в Санкт-Петербурге [Электронный ресурс] / В.В.Кучурин. – Режим доступа: <http://encblago.lfond.spb.ru/showObject.do?object=285347582>
5. В.И.Новиков Масонство и русская культура/ Сост. В.И.Новиков. – М.: Искусство. 1998. – 494 с.
6. Серков А.И. Российское масонство. Часть первая. Восемнадцатый век // Звезда. – 2000. – №8. – С.184-190.
7. Серков А.И. История русского масонства XIX век. - СПб., 2000. – 393 с.
8. Пономарева В.В. Масонство и просвещение в России вторая половина XVIII – начала XIX вв. // В.В.Пономарева, Л.Б. Хорошилова / Педагогика. – 1998. - №8. - С.85-92.
9. Пономарева В.В., Хорошилова Л.Б. Московские масоны последней четверти XVIII века // В.В.Пономарева, Л.Б.Хорошилова [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://www.historia.ru/1999/01/mason.htm>
10. Создай свою реальность [Электронный ресурс]/ – Режим доступа: http://aimzip.com/blog/page_ezo_0.html